

Kulturförvaltningen
Tjänsteskrivelse till kulturnämnden

Datum:
2021-05-09

Diarienummer:
KTN-2021-00244

Handläggare:
Pia Sörås Staflin, Anna Röst

Yttrande över detaljplan för kapacitetsstark kollektivtrafik

Förslag till beslut

Kulturnämnden beslutar

1. **att** till plan- och byggnadsnämnden avge upprättat samrådsyttrande avseende detaljplan för kapacitetsstark kollektivtrafik.

Ärendet

Detaljplanen syftar till att möjliggöra ett nytt kapacitetsstarkt kollektivtrafikstråk i form av spårväg alternativt snabbbussystemet BRT (Bus Rapid Transit). Planområdet utgörs av fyra olika delsträckor mellan Uppsala centralstation och den nya järnvägsstationen Uppsala Södra vid Bergsbrunna, och består i dag av befintlig gatumark, skogs- och jordbruksmark samt i mindre grad bostäder och verksamhets- och rekreationsytor. Kulturförvaltningen bedömer att detaljplaneförslaget på ett övergripande plan medför kraftigt negativ påverkan på kulturarvet vid Polacksbacken och Fyrisåns dalgång, medan det i övriga sträckor medför mindre påverkan

Förvaltningen vill poängtera att det linneanska kulturarvet påverkas starkt genom detaljplanen. Linnéstigarna, oavsett exakthet i nuvarande dragning, bör ses i ett större sammanhang genom det övergripande utsträckta linnéanska landskapet i och kring Uppsala, och de upplevelser och insikter de erbjuder invånare och besökare. Det linneanska kulturarvet är en resurs för såväl miljömässig, ekonomisk och social hållbarhet i Uppsala, och bör värnas och utvecklas. Möjligheten till världsarvsstatus för Linnés kulturarv: "The Rise of Systematic Biology" minskar genom varje inskränkning i Linnés landskap. Möjligheten att röra sig utan trafikbarriärer i landskapet längs Fyrisån bör därför prioriteras.

Förvaltningen vill även betona vikten av gestaltningsprogrammets möjliga positiva påverkan på den slutliga presentationen av kollektivtrafikstråket i landskapsbilden och påverkan på kulturarvet. Konstnärlig gestaltning är ett bärande element i

gestaltungsprogrammet som bör kompletteras med ett gemensamt konstprogram för kommun, region och Trafikverket.

Beredning

Ärendet är berett av kulturförvaltningen med hjälp av Anna Röst, konsult kulturarv.

Föredragning

Kulturnämnden har möjlighet att lämna synpunkter på detaljplan för kapacitetsstark kollektivtrafik i samrådsskede 9 april – 22 maj 2021. Kulturnämnden har beviljats förlängd svarstid till 27 maj.

Detaljplanen syftar till att möjliggöra ett nytt kapacitetsstarkt kollektivtrafikstråk i form av spårväg alternativt snabbbussystemet BRT (Bus Rapid Transit). Planområdet utgörs av fyra olika delsträckor mellan Uppsala centralstation och den nya järnvägsstationen Uppsala Södra vid Bergsbrunna, och består i dag av befintlig gatumark, skogs- och jordbruksmark samt i mindre grad bostäder och verksamhets- och rekreationsytor.

De fyra delsträckorna är:

A: Uppsala Centralstation – Excersisfältet. Där delar stråket sig i två grenar, B och C.

B: Rosendal – Gottsunda.

C: Ångström – Ultuna där grenarna förenas. Vid Ultuna planeras en bro över Fyrisån. Två olika alternativ för bron finns i planförslaget.

D: Bäcklösa – Bergsbrunna.

Kulturarv inom planområdet

I anslutning till detaljplanarbetet har en omfattande kulturhistorisk utredning (Upplandsmuseet, 2020) framtagits. Här konstateras att större delen av planområdet är skyddat i Miljöbalken som riksintresse för kulturmiljövården, och att området berör flera kommunalt utpekade kulturmiljöer och kärnområden. Här finns också flera byggnadsminnen och en stor mängd fornlämningar. Linnéstigarna Ultunavandringen och Danmarksvandringen berörs också i högre respektive lägre grad.

I Upplandsmuseets utredning preciseras de kulturhistoriskt värdefulla teman som är avläsbara i området genom begreppen Centralmakten, Lärdomsstaden, Stadens framväxt och struktur samt Från bondby till stadsdel. De första tre begreppen återfinns också i den fördjupade riksintressebeskrivningen av riksintresset Uppsala stad. Inom respektive tema listas värdefulla byggnader, strukturer och landskapsrum. En sammanfattning av de kulturhistoriska värdena presenteras genom kartbilder (s. 39 - 40) som visar att de högsta värdena som bedöms kunna påverkas av den planerade spårvägen finns inom sträcka A, C och D med de allra högsta värdena vid Polacksbacken och i landskapsrummet kring Fyrisån.

Planförslagets konsekvenser för kulturarvet

Planen medför en bestående förändring av stadsbilden i ett stort område, och därmed konsekvenser ur kulturarvshänseende. En konsekvensbedömning för kulturmiljö (White 2020) och en landskapsbildanalys (också White 2020) har framtagits. Konsekvenser för kulturmiljön anges också i planens miljökonsekvensbeskrivning (MKB, s 91-123), som bygger på det förstnämnda dokumentet.

Miljökonsekvensbeskrivningens redovisning av planens påverkan på kulturmiljön i de olika delsträckorna kan sammanfattas:

Delsträcka A

- Stadens centrala delar: måttlig påverkan
- Sjukhusområdet: försumbar påverkan
- Dag Hammarskjölds väg och Regementsvägen: viss påverkan, med risk för måttlig till stor påverkan samt påtaglig skada på riksintresset.
- Husargatan och Gerd Enequist gata: ingen påverkan

Delsträcka B

- Vårdsätravägen: ingen till försumbar påverkan
- Hugo Alfvéns väg – Gottsunda allé: ingen påverkan

Delsträcka C

- Polacksbacken: måttlig till stor påverkan
- Ulleråker: måttlig påverkan
- Norra Ultuna: stor påverkan

Delsträcka D

- Gottsunda allé: ingen påverkan
- Ultunaallén – Fyrisån: måttlig påverkan
- Fyrisåns dalgångslandskap, broalternativ A: stor påverkan och påtaglig skada på riksintresset
- Fyrisåns dalgångslandskap, broalternativ B: negativ påverkan och påtaglig skada på riksintresset.

Broalternativ A anges ha minst negativ påverkan på kulturmiljön, men detta påstående har inte stöd i konsekvensbedömningen av White (som inte tar tydlig ställning).

Landskapsbildsanalysen förordar fortsatt utredning av ett annat alternativ, en lågbro i sydligt läge som placeras i naturliga landskapsgränser på östra sidan.

Ett tydligt problemområde i kulturarvshänseende är bron över Fyrisån som, oavsett alternativ A eller B, kommer att dominera i ett öppet landskapsrum med mycket höga kulturvärden. Spårvägen kan svårligen smälta in som ett naturligt inslag i landskapsbilden och kommer att skapa en fysisk och visuell barriär.

Gestaltning

I planarbetet finns ett övergripande gestaltningsprogram med utgångspunkt i kommunala och regionala styrdokument som kommer att fördjupas under de fortsatta planerings- och projekteringsprocesserna. Gestaltningsprogrammets principer syftar till att spårvägen eller BRT ska upplevas som ett naturligt inslag i stadsbilden och ett

tillskott till stadsutvecklingen. På så vis kan de lägre graderna av påverkan på kulturarvet och landskapsbilden kompenseras genom god gestaltning.

Spårvägen/BRT ska möjliggöra att områden kopplas samman snarare än att avskärma och utgöra en barriär. Framtagandet av gestaltningsprogrammet har bland annat skett i dialog med kulturförvaltningen med fokus på den offentliga konsten. Gestaltningen av kollektivtrafikstråket ska bidra både till stadens utveckling som helhet samt till de lokala förutsättningar som finns inom respektive geografiskt område. Strategierna utgår från både ett helhetsperspektiv och fem lokala karaktärer, beskrivna som karaktärsområden. Helhetsperspektivet ska ta till vara Uppsalas karaktär och ge kollektivtrafikstråket en igenkänningsbar identitet som följer linjesträckningen genom hela staden samt ge övergripande riktlinjer för hur spårvägen ska främja vistelse-, natur- och vattenmiljöer längs hela sträckan. De lokala karaktärerna utgår från de olika karaktärsområden linjesträckningen passerar genom och ska samverka med. De lokala karaktärerna är Innerstaden, Institutionsmiljö, Villaområde, Stadsutvecklingsområde och Naturlandskap. De verktyg som är tänkta att användas för att uppnå gestaltningsmålen är Belysning, Linjeelement, Grönska, Konst och Hållplatser.

Gestaltningsprogrammet lyfter fram att konsten kan bidra till att skapa igenkänning, en stark identitet till spårvägen och för att stärka lokala karaktärer. Ett genomgående konstnärligt uttryck hjälper till att hålla samman spårvägens gestaltning och framhäver Uppsalas identitet. Konst utformad efter platsen bidrar till att stärka ett områdes eller en plats unika karaktär och identitet. Konst kan också bidra med innovation och nytänkande i gestaltningen av spårvägen. Konstnärliga gestaltningar och konstbelysning bidrar till känslan av omhändertagna och trygga platser och stråk. Konstnärliga gestaltningar vid torg och parker bidrar till spännande och attraktiva mötesplatser.

Den föreslagna infrastruktursatsningen är omfattande och genererar investeringsmedel för offentlig konst, både för Uppsala kommun, Region Uppsala samt Trafikverket. Med utgångspunkt i gestaltningsprogrammets högt ställda ambitioner förordar kulturförvaltningen att ett gemensamt konstprogram tas fram mellan berörda parter. Konstprogram är ett övergripande dokument som anger projektets specifika förutsättningar för de konstnärliga insatserna med utgångspunkt i fler styrdokument än de som ligger till grund för gestaltningsprogrammet såsom Uppsala kommuns kulturpolitiska program och Regional kulturplan samt beslut om investeringsmedel för konstnärlig gestaltning. Konstprogrammet ska lyfta förutsättningar, process, riktning, platser och teman för offentlig konst i dynamisk samverkan med inblandade parter. Konstprogrammet anger också hur dialog förs med invånare. Konstprogrammet bör också ange förutsättningarna för huvudmännen gällande ekonomi, styrning och kriterier för urval av konstnärer. Idag finns konstprogram för kommunal offentlig konst framtagna för platser och områden längs större delen av linjesträckningen vilka ska tas i beaktande, liksom inriktning och tema för ansökan om Europeiskt kulturhuvudstadsår 2029.

Kommunens arbete med gestaltad livsmiljö blir också utgångspunkt för arbetet med offentlig konst för den kapacitetsstarka kollektivtrafiken med fokus på samspelet mellan arkitektur, design, kulturarv och konst. Ett förarbete med berörda parter bör inledas på ett tidigt stadium om konstprogrammets innehåll, ansvarsfördelning mellan parter och organisation för genomförande.

Aktuella platser för konstnärlig gestaltning kan till exempel vara fordonens inredning, hållplatser, reklamplatser vid hållplatserna, stationshus, teknikbyggnader, broar och konst på närliggande platser som kan ses från kollektivtrafikstråket.

Vid planering av ansökan till Europeisk kulturhuvudstad och Bo-och samhällsbyggnadsexpo finns ett särskilt fokus kring *livet i och mellan husen* det vill säga alltifrån hur den kulturella infrastrukturen utformas till hur individer önskar aktivera sig på sin fria tid. I en växande kommun behövs *kulturella mötesplatser* för att skapa sammanhang, demokrati och inkludering i lokalsamhället samt ökad tillgänglighet till kulturupplevelser. I detta sammanhang blir det extra viktigt att ha ett särskilt fokus på de hållplatser/noder där olika mötesplatser är planerade såsom kulturhus, bibliotek, idrottsanläggningar etc. Tidplanen för utvecklingen av kollektivtrafiken är relevant för både Bo-och samhällsbyggnadsexpo och Europeisk kulturhuvudstad. Särskilt viktigt bedöms att hållplatser i Södra Ultuna, Ulleråker och Gottsunda står färdiga till 2029.

Kulturförvaltningens bedömning och synpunkter

Kulturförvaltningen instämmer i miljökonsekvensbeskrivningens bedömning att förslaget till detaljplan på ett övergripande plan medför kraftigt negativ påverkan på kulturarvet vid Polacksbacken och Fyrisåns dalgång, medan det i övriga sträckor medför mindre påverkan. Förvaltningen instämmer i, och vill ytterligare betona, vikten av gestaltungsprogrammets påverkan på det slutliga resultatet och påverkan på kulturarvet längs hela kollektivtrafikstråket.

Hur arbetet kring kollektivtrafikstråkets gestaltning utförs har en stor inverkan på den slutliga presentationen. Det är därför viktigt att gestaltningssamarbetet påbörjas tidigt i projektet. Genom en god, sammanhållen gestaltning där konstnärlig gestaltning utgör en bärande del kan stråket bli ett samtida positivt tillskott i stadsbilden. Ett gemensamt konstprogram enligt gestaltungsprogrammets inriktning föreslås tas fram i samarbete med berörda aktörer. Konstprogrammet kan bidra till att initiera ett tidigt och mångsidigt samarbete mellan gestaltande kompetenser och övriga aktörer. Här kan konstnärer i dialog med andra yrkesgrupper öppna upp för nya lösningar. Likaså kan konstprogrammet bidra till metoder att involvera invånarna och deras kunskap, behov och önskemål om sin livsmiljö.

Avseende bron över Fyrisån instämmer kulturförvaltningen delvis i den bedömning som görs i miljökonsekvensbeskrivningen. Broalternativ A kan ur kulturarvsperspektiv framstå som ett mer traditionellt brobygge och skapa mindre visuell skada i kulturlandskapet. Samtidigt påverkar alternativ A framkomligheten i kulturlandskapet och placerar en bullrig trafikbarriär i marknivå och blickfång. Alternativ B skulle vara än mer visuellt dominerande, men samtidigt skapa en tydligare kontrast mellan det uråldriga landskapet och en samtida konstruktion, och vara genomsläpplig på marknivå. Kan bron gestaltas på ett sätt som tillför arkitektonisk och konstnärlig kvalitet till den växande staden och blir ett eget landmärke, kan alternativ B vara att föredra. Upplevelsen av kulturlandskapet för trafikanter på högbron kan också vägas in.

Förvaltningen vill poängtera att, vid sidan av den fysiska avläsbarheten i befintliga byggnader och strukturer som har bevarandevärde ur ett upplevelse- och kunskapsperspektiv, får det linneanska kulturarvet stryka på foten genom detaljplanen. I de skrivningar som berör Linnéstigarna (vilka kommer att påverkas negativt genom planens genomförande) framhålls att dagens rekreativstigar kan

brista i autenticitet, då det inte är klarlagt vilken väg Linné själv tog under sina exkursioner.

Kulturförvaltningen menar att hundra procentig autenticitet inte ska ses som det högsta värdet i Linnéstigarna, utan de bör ses i ett större sammanhang genom det övergripande utsträckta linnéanska landskapet i och kring Uppsala, och de upplevelser och insikter de erbjuder invånare och besökare. Det linneanska kulturarvet är en resurs för såväl miljömässig, ekonomisk och social hållbarhet i Uppsala, och bör värnas och utvecklas. Möjligheten till världsarvsstatus för Linnés kulturarv: "The Rise of Systematic Biology" minskar genom varje inskränkning i Linnés landskap. Möjligheten att röra sig utan trafikbarriärer i landskapet längs Fyrisån bör därför prioriteras. Kanske kan passagen över Fyrisån även gestaltas med utgångspunkt i det Linnéanska kulturarvet.

Slutligen vill kulturförvaltningen framföra att den konsekvensbedömning av påverkan på kulturmiljön som utförts av White arkitekter har vissa brister i kvalitet och utförande. Avgränsningar, metodik och urval är beskrivna på ett otydligt vis. I relation till Upplandsmuseets gedigna utredning framstår konsekvensbedömningen som utan både djup och helhetsperspektiv. I dokumentet påpekas att vissa utredningar som är av vikt för att bedöma påverkan på kulturmiljön saknas, och sådana bör tas fram. Kollektivtrafikstråket är en omfattande ny struktur i stadsrummet och processen kommer att vara föremål för kritisk granskning i framtiden. Det är av vikt att underlagen kvalitetssäkras.

Ekonomiska konsekvenser

För den del av infrastruktursatsningen på kapacitetsstark kollektivtrafik som ligger under kommunens ansvarsområde kommer vid beslut investeringsmedel för konstnärlig gestaltning att avsättas enligt kommunens beslutade beräkningsmodell.

Beslutsunderlag

Tjänsteskrivelse 2021-05-09

Bilaga 1, Samrådsyttrande – Detaljplan för Kapacitetsstark kollektivtrafik

Planhandlingar finns att hämta på:

<https://bygg.uppsala.se/samhallsbyggnad-utveckling/detaljplanering/detaljplaner-oppna-for-synpunkter/>

eller

<https://bygg.uppsala.se/samhallsbyggnad-utveckling/detaljplanering/avslutade-samrad-eller-granskning-2021/>

Kulturförvaltningen

Sten Bernhardsson
Förvaltningsdirektör

Datum:
2021-05-09

Diarienummer:
KTN-2021-00244

Plan- och byggnadsnämnden

Samrådsyttrande - detaljplan för kapacitetsstark kollektivtrafik (PBN-2019- 002806)

Kulturnämnden har tagit del av rubricerade planförslag och avger följande yttrande.

Planen medför en bestående förändring av stadsbilden i ett stort område, och får därmed konsekvenser ur kulturarvshänseende.

Kulturnämnden bedömer att förslaget till detaljplan på ett övergripande plan medför kraftigt negativ påverkan på kulturarvet vid Polacksbacken och Fyrisåns dalgång, medan det i övriga sträckor medför mindre påverkan.

Avseende bron över Fyrisån instämmer kulturnämnden delvis i den bedömning som görs i miljökonsekvensbeskrivningen. Broalternativ A kan ur kulturarvsperspektiv framstå som ett mer traditionellt brobygge och skapa mindre visuell skada i kulturlandskapet. Samtidigt påverkar alternativ A framkomligheten i kulturlandskapet och placerar en bullrig trafikbarriär i marknivå och blickfång. Alternativ B skulle vara än mer visuellt dominerande, men samtidigt skapa en tydligare kontrast mellan det uråldriga landskapet och en samtida konstruktion, och vara genomsläpplig på marknivå. Kan bron gestaltas på ett sätt som tillför arkitektonisk och konstnärlig kvalitet till den växande staden och blir ett eget landmärke, kan alternativ B vara att föredra. Upplevelsen av kulturlandskapet för trafikanter på högbron kan också vägas in.

Hur arbetet kring kollektivtrafikstråkets gestaltning utförs har en stor inverkan på den slutliga presentationen i landskapsbilden. Det är därför viktigt att gestaltningssamarbetet påbörjas tidigt i projektet. Genom en god, sammanhållen gestaltning där konstnärlig gestaltning utgör en bärande del kan stråket bli ett samtida positivt tillskott i stadsbilden. Ett gemensamt konstprogram enligt gestaltungsprogrammets inriktning föreslås tas fram i samarbete mellan kommun,

region och Trafikverket. Konstprogrammet kan bidra till att initiera ett tidigt och mångsidigt samarbete mellan gestaltande kompetenser och övriga aktörer. Här kan konstnärer i dialog med andra yrkesgrupper öppna upp för nya lösningar. Likaså kan konstprogrammet bidra till metoder att involvera invånarna och deras kunskap, behov och önskemål om sin livsmiljö. Idag finns konstprogram för kommunal offentlig konst framtagna för platser och områden längs större delen av linjesträckningen vilka ska tas i beaktande vid framtagandet av ett gemensamt konstprogram, liksom inriktning och tema för ansökan om Europeiskt kulturhuvudstadsår 2029.

Kulturnämnden vill poängtera att, vid sidan av den fysiska avläsbarheten i befintliga byggnader och strukturer som har bevarandevärde ur ett upplevelse- och kunskapsperspektiv, så får det linneanska kulturarvet stryka på foten genom detaljplanen. I de skrivningar som berör Linnéstigarna (vilka kommer att påverkas negativt genom planens genomförande) framhålls att dagens rekreativstigar kan brista i autenticitet, då det inte är klarlagt vilken väg Linné själv tog under sina exkursioner.

Kulturnämnden menar att hundra procentig autenticitet inte ska ses som det högsta värdet i Linnéstigarna, utan de bör ses i ett större sammanhang genom det övergripande utsträckta linnéanska landskapet i och kring Uppsala, och de upplevelser och insikter de erbjuder invånare och besökare. Det linneanska kulturarvet är en resurs för såväl miljömässig, ekonomisk och social hållbarhet i Uppsala, och bör värnas och utvecklas. Möjligheten till världsarvsstatus för Linnés kulturarv: "The Rise of Systematic Biology" minskar genom varje inskränkning i Linnés landskap. Möjligheten att röra sig utan trafikbarriärer i landskapet längs Fyrisån bör därför prioriteras. En möjlighet är att passagen över Fyrisån även gestaltas med utgångspunkt i det Linnéanska kulturarvet.

Slutligen vill kulturnämnden framföra att den konsekvensbedömning av påverkan på kulturmiljön som utförts av White arkitekter har vissa brister i kvalitet och utförande. Avgränsningar, metodik och urval är beskrivna på ett otydligt vis. I relation till Upplandsmuseets gedigna utredning framstår konsekvensbedömningen som utan både djup och helhetsperspektiv. I dokumentet påpekas att vissa utredningar som är av vikt för att bedöma påverkan på kulturmiljön saknas, och sådana bör tas fram. Kollektivtrafikstråket är en omfattande ny struktur i stadsrummet och processen kommer att vara föremål för kritisk granskning i framtiden. Det är av vikt att underlagen kvalitetssäkras.

Kulturnämnden

Linda Eskilsson
Ordförande

Samuel Lundström
Nämndsekreterare